

ועידת ונזה

(Wannsee Konferenz). ישיבה שהתקיימה ב-20 בינואר 1942 בוויילה בוונזה שבברלין, לדון בפעולות הכרוכות בהוצאת ה'פתרון הסופי' לפועל ובתיאומן. את הישיבה יזם רינהרד הידריך, סגנו של הינריך הימלר וראש ה'משרד הראשי לבטחון הרייך'. הידריך זימן לוועידת ו' את מנהלי משרדי הממשלה החשובים ביותר. גם לפני ועידת ו' וגם לאחריה ישבו הידריך, וכן המומחה שלו לענייני יהודים אדולף אייכמן, בראש ישיבות שבהן נידונה המדיניות ביחס ליהודים, אך הישיבה המכונה ועידת ו' ראויה לציון משני טעמים. ראשית, היא היתה הישיבה היחידה בהשתתפות מספר כה רב של ראשי הפקידות הבכירה במשרדי הממשלה, ושנית, באותה ישיבה נמסרה רשמית לפקידות הממשלתית החלטתו של היטלר לפתור את מה שכינו 'בעיית היהודים' על ידי רצח המונים שיטתי. שיתופם של הפקידים הבכירים הללו היה הכרחי להוצאת התוכנית אל הפועל. ועידת ו' לא נועדה לדון בעצם ההחלטה, אלא רק בדרכים ליישום ההחלטה שכבר נתקבלה.

ב-31 ביולי 1941 נועד הידריך עם הרמן גרינג, שרשמית עדיין היה מתאם המדיניות ביחס ליהודים, וביקשו לחתום על מסמך המאציל לו סמכויות להתחיל בהכנות ל'פתרון כלל' של 'בעיית היהודים' באירופה. הידריך היה אמור לתאם את הפעילות של כל גופי השלטון המעורבים בדבר, ולהגיש 'תוכנית מקיפה' ל'פתרון הסופי' של בעיית היהודים.

אותה שעה כבר עסקו האינזצגרופן של הידריך ברצח המוני יהודים בשטחים שנכבשו מברית-המועצות, ואולם, שיטות הרצח של האינזצגרופן, בידי יחידות יורים, ברור היה שלא היה אפשר להשתמש בהן כדי לרצוח המוני יהודים מחוץ לאזורי הקרבות. בחודשים שאחרי יולי עסקו המומחים של הידריך בבדיקת אפשרויות אחרות. באמצע אוקטובר 1941, החל גירושם של יהודי גרמניה למזרח, ובנובמבר החלה בנייתם של מחנות ההשמדה חלמנו ובלז'ץ, ובהם מיתקני רציחה בגז. בסוף נובמבר שלח הידריך למנהלי משרדי הממשלה את ההזמנות לפגישה, והיא נועדה ל-9 בדצמבר 1941, ואולם, אחר כך נדחה מועדה ולבסוף נקבע ל-20 בינואר 1942. בהזמנות נכלל עותק מכתב ההסמכה שקיבל הידריך מגרינג להכנת תוכנית ל'פתרון סופי של בעיית היהודים'. הישיבה נועדה לצהריים, ולמשתתפים הובטח כיבוד.

כבר לפני ועידת ו' ידעו רוב המשתתפים שמתנהל רצח המוני יהודים. מנהל משרד הפנים ד"ר וילהלם שטוקרט כבר דן עם המומחה שלו לענייני יהודים, ד"ר ברנרד לזנר, ברציחת יהודים מגרמניה שהוגלו לריגה, והבטיח לו שהדבר נעשה 'על פי פקודות מגבוה בדרג העליון ביותר'. מנהל הגנרל גוברנמן ד"ר יוזף בילר נסע כבר באמצע דצמבר להתייעצויות בברלין,

ואחריהן הודיע הממונה עליו, הנס פרנק, בגלוי לפקידות הבכירה שלו בפולין, כי 'עליהם להשמיד את היהודים'. סגן מנהל משרד החוץ מרטין לותר שלח כבר באוקטובר את המומחה שלו לענייני יהודים, פרנץ רדמכר, לסרביה, 'לקדם שם את פתרון בעיית היהודים' על ידי רצח המונים. לותר גם הפיץ בקרב רבים מעובדי משרד החוץ את הדינים-וחשבונות של האינזצגרופן על רצח המוני היהודים בברית המועצות. הגאולייטר אלפרד מייר היה מנהל משרד הרייך לשטחים הכבושים במזרח (Ostministerium), וד"ר גיאורג לייברנט היה ראש המחלקה המדינית של המשרד. לייברנדט כבר ניהל תכתובת בשאלה, אם יש לרצוח את כל היהודים בשטחי הכיבוש במזרח, בלי הבדל מין, גיל וחשיבות לכלכלה, והמסקנה היתה בפשטות שיש להתעלם באופן עקרוני משיקולי כלכלה ב'פתרון שאלת היהודים'. את משרד המשפטים ייצג בוועידת ו', ד"ר רולנד פרייזלר, שעתיד היה להתפרסם לשמצה כ'שופט התליין' ב'בית-הדין העממי'. את הקנצלריה של הרייך ייצג בוועידת ו' סגן המנהל פרידריך וילהלם קריצינגר, שנחשב לאחד האנשים בעלי המידע הרב ביותר על הנעשה. ד"ר אריך נוימן ייצג בוועידת ו' את משרד 'תכנית ארבע השנים' שבראשות גרינג, שנוימן היה מנהלו.

בוועידת ו' נכחו גם כמה מראשי הס"ס: ראש הגסטפו הינריך מילר, אוטו הופמן, איש המשרד הראשי לגזע ולהתישבות של הס"ס; ד"ר קרל אברהרד שנגרט, איש הס"ס והמשטרה בפולין; ד"ר רודולף לנגה מאינזצגרופה A שבאיזור הבלטי; ס"ס אוברפירר גרהרד קלופפר, מנהל משרד הקנצלריה של המפלגה שבראשותו של מרטין בורמן; וכמובן שנכחו היידריך עצמו והמומחה שלו לענייני יהודים אדולף אייכמן. שמונה מתוך 15 המשתתפים בוועידת ו' היו בעלי תואר דוקטור. מכיוון שרוב המשתתפים בישיבה כבר היו מעורבים במישרין או בעקיפין ברצח ההמונים או שידעו על הרציחות, לא היה היידריך צריך לשאת דברים בפני מי שאינם יודעים במה המדובר.

הישיבה ב-20 בינואר 1942 נערכה בוויילה אם גרוסן ונזה (AM GROSSEN WANNSEE) 56-58, שהיתה לפני כן של האינטרפול ושהס"ס הפקיע אותה. היידריך פתח את הישיבה בנאום ארוך, שרובו התבסס על חומר שהכין אייכמן. בראשית נאומו חזר היידריך וציין שהוא קיבל מגרינג סמכות לתאם, בלי כל הגבלה גיאוגרפית שהיא, 'פתרון סופי' ל'בעיית היהודים', וסקר את מדיניות ההגירה שהביאה לידי יציאתם של 537,000 יהודים מתחומי גרמניה עד סתיו 1941, כשאסר הימלר הגירת יהודים.

משם עבר היידריך לחלק השני של נאומו. "אחרי מתן האישור המוקדם הדרוש מאת הפיהרר החל עתה פתרון אפשרי נוסף, והוא שילוחם של היהודים מזרחה במקום הגירתם". לדברי היידריך דיברה התוכנית על 11 מיליון יהודים באירופה, ובכלל אפילו יהודי אירלנד. שילוח

היהודים למזרח יש לראותו כ'אמצעי זמני בלבד', לפי שכבר עוסקים בהכנות המעשיות שתהיה להן חשיבות רבה ל'פתרון הסופי לבעיית היהודים' הממשמש ובא". היידריך הסביר למה כוונתו. במזרח ינוצל כוח העבודה של היהודים. 'הגברים יופרדו מן הנשים, והיהודים הכשירים לעבודה יובאו לשם בקבוצות עבודה גדולות לסלול דרכים. אין ספק שחלק גדול מהם ימות במהלך העבודה. בנותרים, שישרדו לאחר כל זאת, צריך יהיה לטפל טיפול הולם, כי ברור שהם מייצגים סלקציה טבעית, ויש אפוא להתייחס אליהם כאל גרעין שממנו עלולה לצמוח תחייה יהודית מחודשת אם ישחררום'. למרות השימוש בלשון נקייה – 'הפרדה בין המינים', 'ניצול למטרות עבודה שיביא לידי צמצום טבעי במספר היהודים' ולבסוף, 'טיפול הולם בשרידים, שאסור לשחררם לבל יביאו לידי תחייה מחודשת של הגזע היהודי' – ברורה היתה לחלוטין המשמעות הגינוסידית של הדברים. אם רוב המשתתפים בוועידת ו' כבר ידעו שיהודים נרצחים בהמוניהם, הרי עתה שוב לא היה להם כל ספק באשר להיקף יעדה של המדיניות הרצחנית: היא ביקשה לרצוח את יהודי אירופה עד האחרון בהם, מאירלנד ועד הרי אורל, מהקוטב ועד הים התיכון.

בחלק השלישי של נאומו עסק היידריך בכמה בעיות מיוחדות הטעונות טיפול. הוא הציע להקים גטו לזקנים, כדי למנוע התערבות צפויה למען מקרים אינדיווידואליים, וכן הציע לשלוח לכמה מדינות גרות מומחים לענייני יהודים, שיטפלו בהכנות הדרושות לגירושי היהודים מהן. הבעיה החמורה ביותר מבחינתו של היידריך היתה שאלת גורלם של יהודים הנשואים ל'ארים' וגורל צאצאיהם היהודים בחלקם. חלק גדול מהישיבה הוקדש לעיון בשאלה, והיא היתה היחידה שסביבה התנהל דיון ער. היידריך רצה לגרש יהודים למחצה, דהיינו לרצוח אותם, אך להתייחס ליהודים לרביע כאל גרמנים אם חזותם והתנהגותם אינן כשל יהודים. יהודים הנשואים בנישואי תערובת יישלחו למזרח או לגטו לזקנים, על פי הכרעה אינדיווידואלית בכל מקרה ומקרה שתיקבע על פי ההשפעה הצפויה על קרובי המשפחה הגרמנים. שטוקרט ממשרד הפנים דרש שיהודים למחצה יעוקרו בכפייה ולא יגורשו למזרח, ואילו הופמן הציע לתת ליהודים למחצה אפשרות בחירה בין עיקור לגירוש. שטוקרט גם הציע לכפות גירושין על כל הנשואים בנישואי תערובת, וזאת כדי למנוע בעיות מינהל עד בלי סוף. השאלות הללו לא הוכרעו סופית בוועידת ו', ונדונו בעוד שתי ועידות במרס ובאוקטובר 1942. אחר כך התנהל בישיבה דיון חופשי וחסר מסגרת. אייכמן, שישב בפניה ופיקח על הקצרניות, סיפר במשפטו בירושלים שלוועידת ו' היו שני חלקים:

בחלקה הראשון של הישיבה היו כלם שקטים והאזינו להרצאות השונות. ואילו בחלקה השני דיברו המשתתפים מחוץ לתורם, וסביבם התהלכו אנשים, שלישים ומלצרים, וחילקו משקאות. אינני רוצה לומר שהיתה אווירה רשמית, אך לא היה זה אחד מאותם אירועים רשמיים נוקשים שבהם אין אדם מדבר מחוץ לתורו, והאנשים דיברו על כל נושא שעלה על דעתם.

נוימן ביקש שיהודים החיוניים לכלכלת המלחמה לא יגורשו עד שיימצאו להם מחליפים, והיידריך הסכים לדבריו. בילר דרש ש'הפתרון הסופי' יופעל תחילה בפולין, משום ששם אין בעיות תובלה, והיהודים שם ממילא כבר אינם מסוגלים עוד לעבוד. "הוא ביקש דבר אחד בלבד, והוא ש'בעיית היהודים באותו איזור תיפתר במהירות רבה ככל האפשר".

בנקודה זו מצוין הפרוטוקול בנוסח שהסתום בו רב על המפורש: 'לבסוף התנהל דיון באופני הפתרון האפשריים השונים...'. על פי הנחיותיו של היידריך לא כלל אייכמן בפרוטוקול את פרטי הדיון בחלק ההוא של הישיבה, ואולם, בעדותו בירושלים סיפר אייכמן:

האדונים הללו ישבו או עמדו יחדיו, ודנו בעניין בצורה בוטה, שונה לחלוטין מאותה שאחר כך הייתי אני צריך להשתמש בפרוטוקול. בעת הדיון קראו המשתתפים לילד בשמו, מבלי להשתמש בלשון סגי נהור... ודנו בשיטות המתה, בחיסול ובהשמדה.

אותה עת עדיין לא הכריעו הגרמנים בין שיטות הרצח השונות. משאיות הגז בחלמנו הופעלו רק שישה שבועות לפני כן, ותאי הגז בבלז'ץ, שנועדו לשימוש בגז חד תחמוצת הפחמן ממנועים, עדיין היו בשלב הבנייה. במחנה הראשי באוֹשְׁוִיץ נערכו בסתיו 1941 ניסויים בכדוריות ציקלון בֶּה בבונקר 11 ובמשרפה, ואולם, תא הגז הראשון בבירקֶנאוֹ עדיין היה בשלב ההכנה. פרט למבצע אוֹתֶנְסְיָה בגרמניה ולמשאיות הגז בחלמנו עדיין לא היה אפוא לנאצים ניסיון רב ברציחת המונים בגז בהיקף שיהיה דרוש ל'פתרון הסופי', ועדיין לא היה אפשר לדעת בוודאות את השיטות הטכנולוגיות שיש להעדיפן.

היידריך נעל את ועידת ו' בקריאה לשיתוף-פעולה מצד כל המשתתפים. להערכתו של אייכמן ארכה הישיבה כשעה עד לשעה וחצי. ואולם, לא הכל עזבו מיד עם סיומה, וכמה מהם התגודדו בקבוצות קטנות, 'ודנו בפרטי סדר-היום ובעבודה מסויימת שיש לעשותה'. באותן ההתגודדויות אינטימיות יותר 'הביע היידריך את שביעות רצונו הרבה' ואף הרשה לעצמו ללגום כוסית קוניאק, אף שרק לעיתים רחוקות שתה בנוכחות אחרים. היתה להיידריך סיבה להיות שבע-רצון. היידריך, כפי שסיפר אייכמן, 'חשש לפני הישיבה יותר מן האחרים שצפויים קשיים ומכשולים מצד המשתתפים'. והנה מצא בוועידת ו' 'לא רק אווירה של הסכמה מצד המשתתפים, אלא אף יותר מכן, אפשר היה לחוש בהסכמה שקיבלה צורה בלתי צפויה'. לא זו בלבד שמנהלי משרדי הממשלה לא ערמו מכשולים, אלא שגילו עצמם מחוייבים ונלהבים למלא את חלקם ב'פתרון הסופי'.

בעקבות ויעדת ו' הכין אייכמן את הפרוטוקול, והיידריך ומילר ערכו אותו פעמים מספר עד שאישרוהו. הוכנו 30 עותקים, אך אחרי המלחמה נמצא עותק אחד בלבד, עותק מספר 16. הוא שמור עתה בארכיון משרד החוץ בבון.